

Znanstvena monografija dr. Ksenije Perkoč je aktualna na več ravneh, saj avtorica z izvedeno raziskavo med drugim prispeva k boljšemu razumevanju družbenih pojavov v multikulturni regiji, zaradi česar lahko monografija služi kot smerokaz za podobna raziskovanja večetničnih in/ali manjšinskih skupnosti na območju Jugovzhodne Evrope in tudi širše. Razumevanje sprememb, ki so odraz intenzivnega geopolitičnega dogajanja v zadnjih treh desetletjih, lahko prispeva tako k izboljšanju položaja regije kot tudi njenih prebivalcev, vključno z manjšinami. Nezanemarljiv in širše relevanten doprinos monografije se zrcali tudi v nekaterih pomembnih spoznanjih, ki opredeljujejo in pojasnjujejo izbrano strokovno terminologijo na področju družbene geografije, sociologije, mednarodnih odnosov ter tudi študij identitete in manjšin. V ospredju so pojmi, kot so identiteta, etničnost, nacionalnost, multikulturnost, akulturacija, asimilacija, integracija, ki se v Sloveniji prepogosto uporabljajo pomensko neenotno ter mestoma brez kritičnega razmisleka, zato se njihovo razumevanje pri različnih avtorjih lahko pomembno razlikuje. Hkrati avtorica posebno pozornost nameni preseganju prepogostega pomanjkanja komunikacije med disciplinami, kar prav tako predstavlja dodano vrednost. Pomen monografije za slovenski in širši družbeni prostor se nenazadnje zrcali tudi v dejstvu, da knjiga v humanistično in družboslovno okolje prinaša nova spoznanja, poglede in koncepte, ter odpira nekatera aktualna vprašanja glede pojmovanja manjšin, njihove integracije in identitete ter odnosov med njihovimi pripadniki in večinskim prebivalstvom.

Miha Koderman

Veronika Bjelica, Matjaž Kljun:

30 let Muzeja solinarstva (dokumentarni film)

Piran 2021: Pomorski muzej »Sergej Mašera« Piran, Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije, Območna enota Piran, dolžina 33:34 minut.

Dokumentarni film 30 let Muzeja solinarstva je leta 2021 nastal v okviru istoimenske razstave Pomorskega muzeja »Sergej Mašera« Piran in Zavoda za varstvo kulturne dediščine Slovenije, Območne enote Piran. Javno je bil predvajan samo dvakrat: prvič 19. 6. 2021 na prireditvi Poletna muzejska noč v Piranu in drugič 17. 1. 2024 na etnološkem večeru z naslovom Dediščina solinarstva (slika 1), ki ga je Slovensko etnološko društvo organiziralo v Upravni hiši Slovenskega etnografskega muzeja v Ljubljani. Film temelji na intervjujih s posameznicami in posamezniki, ki so bili vključeni v nastanek in delovanje Muzeja solinarstva v njegovem najzgodnejšem obdobju. Avtorja scenarija in intervjujev sta Veronika Bjelica in Matjaž Kljun. V filmu nastopajo intervjuvanci Eda Benčič Mohar, Flavio Bonin, Jože Delbello, Ivan Mahnič, Mojca Ravnik, Giuseppe Zudič in Klavdio Zudič. Avtor montaže in obdelave je Vasko Vidmar (Muzofil – združenje za muzično zavest). V filmu so uporabljeni posamezni izseki iz dokumentarnega filma Zgodba o soli (Primož Pipan, Vesna Črnivec, Igor Žabjek; 2004), arhivsko gradivo Znanstvenoraziskovalnega centra Slovenske akademije znanosti in umetnosti, Pomorskega muzeja »Sergej Mašera« Piran in Zavoda za varstvo kulturne dediščine Slovenije, Območne enote Piran. Nekaj arhivskega gradiva je priskrbel še Sergio Vuk. Za glasbeno podlago je poskrbel Istranova.

Film pripoveduje zgodbo o tem, kako je nastal Muzej solinarstva od vzpodbudnega in uspešnega začetnega obdobja do njegovega današnjega negotovega stanja, kjer je ogrožen njegov obstoj. Ker je bil javno prikazan zgolj dvakrat, sem z namenom, da bo njegovo sporočilo dostopno širšemu krogu bralcev, povzel njegovo vsebino.

Mojca Ravnik je v filmu izpostavila, da so bile Piranske soline najpomembnejše Istrske soline, Sečoveljske soline pa so bile največje med njimi. Do začetka 20. stoletja so vse Piranske soline delovale na enak način. Vsak solni fond je imel svoje evaporacijske in kristalizacijske bazene ter hišo za prebivanje solinarskih družin in skladiščenje soli. Solni fondi so bili med seboj povezani s kanali za dovajanje in odvajanje morske vode, med njimi so bili nasipi, na njih pa zapornice. Modernizacija postopka pridobivanja soli v začetku 20. stoletja je v solinah v Strunjanu in na severnem delu Sečoveljskih solin

imenovanih Lera odpravila ta srednjeveški način pridelave soli, kjer je bil vsak solinar – skrbnik solnega fonda – odgovoren za vse delovne procese v postopku pridelave soli. Tradicionalen, srednjeveški način pridelave soli je ostal živ le še na južnem delu Sečoveljskih solin imenovanih Fontanigge. Soline Fazan v Luciji so bile opuščene v začetku 60. let 20. stoletja, ko so tam začeli urejati marino. Najdragocenejši pomen Fontanigg je, ne glede na to, kako so že razrušene, zapuščene in propadle, da je to edino območje starih Piranskih solin, ki priča o dediščini starega srednjeveškega načina pridobivanja soli.

Mojca Ravnik je poudarila, da ima pri snovanju muzeja solinarstva neprecenljive zasluge Miroslav Pahor, ki je bil v 60. letih 20. stoletja ravnatelj Pomorskega muzeja »Sergej Mašera« Piran. Njegovo delo je ustvarilo podlago za vse, kar se je na tem področju delalo v poznejšem času. On je bil tisti, ki je v letih, ko so soline živele svoje zadnje dneve, zbral skupino sodelavcev, med katerimi je bil tudi fotograf Josip Rošival, da so šli v soline dokumentirati takratno stanje. To je bil čudovit podvig. Ustvarili so bogato dokumentacijo fotografij, zbrali veliko predmetov in uspeli zajeti zadnje dneve utripanja dela in življenja v solinah. Miroslav Pahor se je še kako zavedal, kaj propada pred našimi očmi in kaj bo za vedno izgubljeno, če se kaj ne bo naredilo. Na podlagi zbranega gradiva je Miroslav Pahor skupaj s Tatjano Poberaj izdal publikacijo z naslovom Stare Piranske soline. Pahor je bil že takrat prepričan, da bi bilo treba ustvariti muzej na prostem, kjer bi se vsaj del solinarske kulturne dediščine ohranil. Izdelal je zelo podroben načrt za muzej solinarstva. Umestil ga je v Strunjan, da bi bil tako bližje in lažje dostopen turistom, kjer pa ni bilo prisotnih materialnih ostankov solinarskih hiš, kot tudi izdelanih struktur srednjeveških solnih fondov. Vse to bi bilo treba rekonstruirati. Tamkajšnji solinarji niso bili navdušeni nad idejo, da bi iz lepo delujočih strunjanskih solin izločili nek muzejski rezervat. Ideja Miroslava Pahorja o muzeju solinarstva v Strunjanskih solinah je tako ostala neuresničena, a ni šla v pozabo. Strokovnjaki in ljubitelji, ki so opazovali propadanje solinarske dediščine na Fontaniggah, so se zavedali, da je edini kraj, kjer bi se ideja o muzeju solinarstva lahko uresničila – Fontanigge. Vendar pa se je možnost za uresničitev ideje nakazala šele z zaposlitvijo etnologinje Zore Žagar v Pomorskem muzeju »Sergej Mašera« Piran.

Za muzej solinarstva v Fontaniggah je bilo treba najprej pripraviti dokumentacijo. Glavne protagoniste so bile etnologinja Zora Žagar iz Pomorskega muzeja »Sergej Mašera« Piran ter etnologinja Mojca Ravnik in arhitektka Stanka Pustoslemšek, obe s takratnega Medobčinskega zavoda za varstvo naravne in kulturne dediščine Piran. V Fontaniggah so šle od ene do druge ruševine, hiše in vse

PRIMOŽ PIRAN, 17. 1. 2024

Slika 1: Nastopajoči na etnološkem večeru Dediščina solinarstva, kjer je bil 17. 1. 2024 v organizaciji Slovenskega etnološke društva v Upravni hiši Slovenskega etnografskega muzeja v Ljubljani, drugič javno predvajan dokumentarni film 30 let Muzeja solinarstva (od leve proti desni): Maja Bjelica, Matjaž Kljun, Flavio Bonin, Mojca Ravnik in Daša Ličen.

popisale, fotografirale ter hkrati že ocenjevale, katera hiša, kateri del solin bi bil primeren za muzejski rezervat. Glede na kriterije se je za idealno lokacijo izkazal solinarski kanal Giassi – »solinska ulica«, vodni kanal namesto trdnega terena in s hiškami ob straneh. Ambient je bil čudovit in še zelo ohranjen. Enonadstropna solinarska hiša s skladiščem pa je bila tudi razmeroma dobro ohranjena. Bila je primerna, ker je blizu morja, pa še solni fond se razteza od hiše do nasipa s cesto, kar zagotavlja dostopnost celotnega kompleksa tako za obnovo kot tudi za poznejše obiskovalce. Tako niso izbrali neke potencialne lokacije sredi solin, ki bi bila z etnološkega vidika primernejša, vendar pa problematična glede dostopnosti.

Eda Benčič Mohar z Medobčinskega zavoda za varstvo naravne in kulturne dediščine Piran se je v zgodbo o nastajajočem muzeju solinarstva na Fontaniggiah vključila, ko je bilo treba načrtovane zamisli materializirati. Zavod je pripravil projektno dokumentacijo in pridobil soglasja, izvajalca in poskrbel za delno sofinanciranje. Nadzoroval je obnovo najprej prve hiše in pripadajočega solnega fonda, nato pa tudi vseh drugih gradbenih del, ki so se izvajala predvsem s pomočjo solinarjev – brez njihovega sodelovanja obnova muzejskega solnega fonda namreč ne bi bila uresničljiva. Lokacija muzeja solinarstva v Fontaniggiah je bila idealna, ne le zato, ker je bil muzej solinarstva umeščen v njegovo avtohtono, originalno okolje, temveč tudi ker je bilo pomembno, da je bil solni fond, čeprav je bil že posejen in povsem brez solinarskih nasipov, vendarle »vrisan« v podlago in jasno razberljiv na samem terenu – zato je bila njegova obnova toliko lažja. Kljub temu, da so si pomagali z zapiski Miroslava Pahorja, brez sodelovanja solinarjev še vedno ne bi dobili tistih pravih zadnjih podatkov, s katerimi so lahko uspešno uredili takšen muzejski solni fond, ki dejansko deluje. Solinarji, ki so v svoji mladosti sami delali v solinah s svojimi družinami, so to znanje ohranili in ga koristno uporabili tudi pri vzpostavitvi muzejskega solnega fonda.

Mojca Ravnik se v filmu spominja, kako je bilo precej (nekdanjih) solinarjev zelo skeptičnih, ko so strokovnjakinje za dediščino prišle do njih in jim predstavile, da bi na Fontaniggiah radi postavili solinarski muzej. Solinarji, ki so živeli v solinah svoje najlepše obdobje življenja, so imeli v spominu soline kot prostor življenja in dela s starši, brati, sestrami, sosedi ... Solinarji so propad solinarstva na območju Fontanigge doživljali čustveno in z neodobravanjem. Zato so, ko so sprevideli, da strokovnjakinje za dediščino brez njihove pomoči solnega polja ne morejo vzpostaviti, spoznali, kako zelo pomembno je njihovo praktično znanje.

Nekdanji vodja pridelave soli Piranskih solin, ki je v solinah deloval več kot štiri desetletja, Giuseppe Zudič, je povedal, da je bil pri vzpostavljanju muzejskega solnega fonda stalno v kontaktu z Zoro Žagar in Mojco Ravnik. Solinar Jože Delbello se spominja, da je pri vzpostavitvi solnega fonda za muzej solinarstva sodelovalo devet solinarjev. S solnega fonda, ki je bil do višine 5 cm prekrit z blatom, je bilo najtežje odstraniti travo. Ta se je v tridesetih letih, odkar so bile soline opuščene, razrasla povsod in je tudi najbolj škodila podlagi solnega fonda. Solinarji so travo pulili ven kar deset dni.

Eda Benčič Mohar se spominja, kako je bilo treba obnoviti nasipe med solinskimi bazeni, izdelati leseno solinarsko »pohištvo«, kot so lesene zapornice in podobno, za kar je poskrbel mizar Milan iz solin. Poglobiti je bilo treba »foše« (kotanja oziroma globlja vdolbina v bazenih za shranjevanje vode), urediti pretoke vode. S kolegico Danilo Biščak sta iskali koruzne storže za zapiranje lukenj v lesenih zapornicah, saj so bili storži današnje hibridne koruze preveliki in se niso prilegali luknjam. Naposled sta našli neko starejšo gospo v Strunjanu, ko je ravno stružila belo koruzo, ki je bila prave velikosti. Pomagali sta ji luščiti koruzo, od nje pa sta dobili koruzne storže pravišnje velikosti za solinske zapornice v muzeju solinarstva.

Začetna ideja za muzej solinarstva je bila obnoviti eno solinarsko hišo s pripadajočim solnim fondom. V upravljanje jo je prevzel Pomorski muzej »Sergej Mašera« Piran. Kmalu se je izkazalo, da muzeju primanjkuje prostora, saj se je na solnem fondu dejansko pridobivala sol, delavci pa so potrebovali prostor za skladiščenje orodja in opreme ter za počitek. Tako je bila kmalu obnovljena še druga solinarska hiša, ki je za seboj potegnila tudi obnovo drugega solnega fonda.

Mojca Ravnik pripoveduje, da je pika na i v muzeju solinarstva to, da se v njem prideluje sol, ki se shranjuje v muzejskem skladišču soli in da se na muzejskem solnem fondu vrti vetrnica – vodna

črpalka na vetrni pogon. Solinar je s ponosom povedal, kako je prvo pridelano sol na muzejskem solnem polju nesel župniku v Sečovlje, da jo je požegnal – »Po toliko letih, so spet oživele soline«.

Flavio Bonin, kustos Pomorskega muzeja »Sergej Mašera« Piran, v filmu pripoveduje, da so v letih 1991, 1992 in 1993 začeli v solinah postavljati živ muzej po sodobnih smernicah kot drugod po Evropi ter kot primer izpostavi muzeje ribištva, v sklopu katerega deluje ribogojnica ali gostilna. Muzej tekstila v Angliji na primer tudi proizvaja tekstil na star način. Cilj je bil narediti živ muzej, kjer bi pridelovali sol, s prodajo katere bi se muzej lahko sam vzdrževal. V povprečni solni sezoni je muzej pridelal od 100 do 150 ton soli, saj gre za precejšnji solni fond, po površini med večjimi na Fontaniggiah. Prva tri leta, ko na dnu kristalizacijskih bazenov še ni bilo prave »petole« (utrjeno glineno blato), je bila sol še umazana in blatna, zato so jo preko podjetja Droga prodajali cestnemu podjetju za zimski posip proti poledici. Pozneje, ko so pridelovali čistejšo sol, so jo prodajali dvema kmetijskima zadrugama za soljenje silaže in sena za živino. Muzej solinarstva je tako sam pokrill svoje stroške, vključno s stroški plačila za študente, ki so bili zaposleni kot solinarji na solnem fondu. Sol pridelano na muzejskem solnem fondu so prodajali tudi obiskovalcem. Letno so jo kot spominke prodali do 7000 vrečk. »Če računamo, da je ena vrečka stala vsaj en evro ...«. Prodajali so tudi vrečke s po tri ali pet kilogrami soli, po ugodni, nizki ceni, ki ni bila primerljiva z dražjimi v trgovinah – pa se je muzeju solinarstva to še vedno izplačalo in je imel na koncu dobiček.

Skupine obiskovalcev so v muzeju najprej vodili upokojeni solinarji, ki so jim v primeru povečanega števila napovedanih skupin obiskovalcev pomagali še študenti. Prvi vodnik po Muzeju solinarstva je bil Jože Zudič. On je najbolj poznal tehnologijo pridelave soli v obeh solinah, tako na Leri kot na Fontaniggiah. Pozneje so pri vodenju v muzeju solinarstva pomagali še drugi upokojeni solinarji: Peter Pištan, Radovac, Jakac, Jože Delbello, skupaj s študenti. Število obiskovalcev v Muzeju solinarstva se je iz 2000–3000 obiskovalcev letno v letih 1992 in 1993 vsako leto povečevalo za 5–10 %. Na vrhuncu svojega delovanja okoli leta 2007 je imel Muzej solinarstva letno več kot 25.000 obiskovalcev. Muzej je bil odprt od spomladi do jeseni cel dan, kar je pomenilo, da sta morala biti tam vedno po dva vodnika, v primeru najavljenih skupin pa je bilo vodnikov tudi več. Zgodilo se je, da je imel Muzej solinarstva v enem dnevu tudi po 1000 obiskovalcev, kar je pomenilo, da je v muzeju cel dan delalo od pet do šest vodnikov. Obiskovalci muzeja so bili zadovoljni, ker so jih vodili vodniki, ki so pridobivanje soli poznali, ga tudi sami strokovno obvladali ter tako lahko odgovorili na vsa vprašanja obiskovalcev.

Flavio Bonin opiše tudi mednarodne prostovoljske delovne taboro v Muzeju solinarstva, ki so se začeli tako, da sta leta 1999 prostovoljca, študenta geografije Uroš Košir in Primož Pipan pristopila do Pomorskega muzeja »Sergej Mašera« Piran in predstavila koncept tovrstne organizacije dela, ki je zagotavljal prostovoljce iz različnih držav. Ideja je bila za muzej zanimiva in z njuno pomočjo so izpeljali prve taboro, najprej prek Društva za prostovoljno delo MOST iz Ljubljane, potem pa preko njegovega pravnega naslednika Zavoda za mednarodno prostovoljno delo Voluntariat iz Ljubljane – slovensko podružnico mednarodne organizacije za prostovoljno delo SCI – *Service Civil International*. Ti so poskrbeli za prijavo prostovoljcev iz različnih držav in njihovo zavarovanje pri delu. Prostovoljce je vodil taborovodja, muzej pa je prostovoljcem nudil vso potrebno pomoč, prenočitev, prehrano ter vsakodnevni dodatni program. Njihovo delo, pobiranje soli in obnavljanje nasipov iz blata je bilo razdeljeno na dopoldansko in popoldansko izmeno. S pomočjo strokovnih delavcev so spoznavali zgodovino, naravo in ptice v solinah.

Posledica taborov je bila, da sta fotografinja Vesna Černivec in taborovodja Primož Pipan podala pobudo, da se je Pomorski muzej »Sergej Mašera« Piran leta 2004 prijavil na razpis evropske organizacije za kulturno dediščino Europa Nostra. Prijava je bila uspešna in muzej je prejel bronasto medaljo za ohranjanje kulturne krajine. To je bila sploh prva tovrstna nagrada, ki jo je od ustanove Europa Nostra, ki se ukvarja s kulturno dediščino, prejel nekdo iz Slovenije. Glavni razlog zanjo pa je bil prenos starega znanja na mlajše.

Flavio Bonin trenutne razmere v Muzeju solinarstva ocenjuje kot zaskrbljujoče. Drugi muzejski solni fond je že zravnas s podlago – od njega ni ostalo nič. Prvi muzejski solni fond pa bo s podlago zravnas

čez nekaj let, če se bo sedanji trend zanemarjanja muzeja nadaljeval. Ob nevzdrževanju ali neprimer- nem vzdrževanju se solinski nasipi deformirajo, zato kmalu ne bodo več ravni, temveč bodo postali vijugasti. V kristalizacijskih bazenih ni več petole. Vetrna črpalka ne dela. Na muzejskem solnem polju je preveč vode, vodni režim je previsok in obe obnovljeni solinarski hiši že pokata in se sesedata ter bosta v 20 letih sami propadli, saj ju temelji ne bodo več držali, s tem pa se bo ne glede, če imata stre- ho ali ne, celotna konstrukcija stavb začela odpirati. Za delovanje in predstavitev muzeja je treba letno vložiti 50.000 evrov. Če tega vložka ni, je rezultat to kar je danes – in vsako leto je slabše. *»Solinarji, ki so nekoč delali v solinah točno vedno zakaj je »špigula« trikotna. Če tega solinarskega znanja ni, potem se ne moreš iti solinarstva. Tovrstno solinarsko znanje se bo pozabilo in na koncu nihče ne bo vedel, zakaj je bil določen solinski nasip določene oblike ali pa, kaj je »coronella«, saj se bo tudi vsa solinarska termi- nologija pozabila, ker je ne bomo več uporabljali. Vsak nasip, vsak delček v solinah je imel svoje ime. Če nimaš na enem fondu enega glavnega solinarja in še dodatne tri do štiri solinarje, ki mu pomagajo, pome- ni, da glavni solinar tudi, če bi hotel delati, ne dela, saj sam ne more narediti vsega.«*

Eda Benčič Mohar na koncu filma ugotavlja, da celoten muzejski solinarski fond propada, da izgu- bljamo solinarske hiše, ki smo jih obnovili, z njimi pa izgubljam tudi celotno etnološko pričevanje. Izgubljam pričevanje o tehničnem sistemu celotnih solin, vsakega solnega fonda, naselbinsko dediščino in kulturno krajino. Danes Muzej solinarstva ni tisto, kar smo mislili, da bo in za kar smo si prizadeva- li. Namesto, da bi z muzejskim solnim fondom tako kot na začetku uspešno upravljal Pomorski muzej *»Sergej Mašera«* Piran, je solinarski muzej v pristojnosti drugega upravljavca in propada. V muzeju se ne opravlja več delovna praksa. Vse to je zamrlo in malo je treba, da ena stvar, ki je bila obnovljena in se ne vzdržuje – v solinah je treba vsak solni fond vsako leto vzdrževati – ponikne. Tako bo ponovno izgubljeno tudi znanje, ki so ga uspeli zadnji hip ujeli. Eda Benčič Mohar izpostavlja, da ne razume, zakaj se zdaj, potem, ko so bile soline z vzpostavitev solinarskega muzeja enkrat že uspešno iztrgane iz pozabe, zopet vračamo nazaj v smer pozabe. Tokrat verjetno za vedno. *»Mislim, da je to zelo neod- govorno početje. Kdorkoli je za to pač odgovoren«.*

Film sklene Flavio Bonin z mislijo, da bo verjetno enkrat prišel čas, da bodo ljudje spoznali in soli- ne obnovili ali pa ne. To je težko reči.

Pričujoče besedilo je nastalo v okviru temeljnega raziskovalnega projekta Zrno soli, kristalizacija sobivanja: solinarstvo kot izkustvena okoljska modrost (J6-50196), ki ga izvajata ZRS Koper in ZRC SAZU ter raziskovalnega programa Dediščina na obrobjih (P5-0408), ki ju financira Javna agencija za znanstvenoraziskovalno in inovacijsko dejavnost Republike Slovenije.

Primož Pipan